

GÜNÜMÜZDE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK VE YENİDEN İNŞA ÇABALARINA DAİR

Ali YAMAN¹

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar değişmekte ve bu evrensel düzen hiç değişmeden sürmektedir. Özellikle endüstrileşme sonrasında bu değişimin geçmiş yüzyıllara oranla çok daha hızlı ve karmaşık bir niteliğe sahip olduğu da bir başka gerçekliktir. Bütün toplumlar toplumsal yapılarını etkileyen bu gelişmeler karşısında hem benliklerini korumaya çalışarak hem de kendilerini bu yeni düzene adapte etmeye çalışarak var olmaya devam etmektedirler.

20. yüzyılda sanayileşen toplumlar ve kentleşmeyle birlikte geleneksel yaşam alanlarından göçler yaşanmış, kentlerde yeni yaşam alanları ve düzenleri oluşmuştur. Şüphesiz bütün dünyada yansımalarını bulan bu süreç Türkiye’de de önemli toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Kentlerin dünyasında sosyal hayat, ekonomi, siyaset, üretim-tüketim ilişkileri vb. her şey yeniden kurgulanmıştır. İnanç alanı da bu değişimden elbette nasibini almıştır ve almaya da devam etmektedir. Bugünün küreselleşen dünyasında modernitenin aldığı yeni biçimler, inanç toplumlarını geleneksel yapılarını güncellemeye zorlamaktadır.

Kısaca, ifade etmeye çalıştığım bu süreç Alevi-Bektaşileri de etkilemiş, pek çok bakımdan değişime zorlamış bulunmaktadır. 1950’li yıllardan itibaren giderek artan kente göç, Alevi-Bektaşî geleneksel inanç örgütlenmesini ve inanç kurumlarını zayıflatırken geleneğin sürdürülmesi, korunması ve nesilden nesile aktarım süreçlerine de çok olumsuz etkilerde bulunmuştur. Yüzyıllar boyu inanç yapılanmasını dergâh ve ocak temelinde yürüten Alevi-Bektaşî toplumu, kentleşen Türkiye’de önce dernekler, vakıflar düzeyinde kurumsallaşırken 2000’li yıllarla birlikte cemevleri adı altında kurumsallaşma hızlanmış ve kentlerde Alevi-Bektaşî toplumunun inanç hizmetleri artık bu mekânlarda görülmeye başlanmıştır.

Yaklaşık 25 yıl önce “Dedelik Kurumu”na yönelik alan çalışmaları doğrultusunda bu durumu ayrıntılarıyla incelemiştik. Kırdan kente göç olgusu sonucunda dede-talip ilişkileri parçalanmış, Alevilik-Bektaşîlik bütün kurumlarıyla bundan etkilenmiş ve bazı temel inanç kurumları da işlevsiz hâle gelmiştir. Günümüzde büyük çoğunluğu kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan Aleviler, kendilerini geleneksel köy yaşamından çok farklı bir toplumsal yapı içerisinde bulmuşlardır. Kentlere göçlerle birlikte başlayan ve 1980’li yıllardaki gelişmelere kadar olan bu dönemi biz geçici işlevsizleşme

¹ Prof. Dr.; Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Hıdır Abdal Sultan Ocağı mensubu, E-posta: yaman_a1@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5282-5686.

dönemi olarak ifade etmiştik. Bu geçici işlevsizleşme dönemini 1980'lerin sonlarından itibaren bir yeniden yapılanma süreci izlemiştir ki bu yeniden yapılanma bugün hâlâ devam etmektedir. Alevi-Bektaşî inanç kurumsallaşması, kentte yeni mekân, kişi ve kurumlarıyla yerleşmeye çalışmaktadır. Alevi-Bektaşîlerin eğitimi, inanç önderlerinin eğitimi, Alevi-Bektaşîlerin diğer inanç grupları ve devletle olan ilişkileri, devletin Alevi-Bektaşîlere ilişkin ilk kez resmî bir kurum oluşturması ve daha pek çok ayrıntı kentleşen Aleviliğin yeni ihtiyaçlarıyla doğrudan alakalıdır. Bu süreçte siyasi ve sosyal tarihin günümüze miras bıraktığı pek çok sorunun varlığı muhakkaktır. Alevi-Bektaşî sivil toplum örgütlerinin, devlet kurumlarının ve kamuoyunun sağduyulu yaklaşımları ile ancak bu sorunlar aşılabılır.

Demek ki bütün bu yaşananların özeti aslında Alevi-Bektaşîliğin yeni duruma uyum sağlama ve yeniden var olma çabasıdır. Bir dönem geleneksel değerlerinden uzaklaşan Alevi-Bektaşî toplumu yeniden inşa süreci içerisinde. Yüzyıllardır toplumsal olarak kırsal yaşama göre örgütlenmiş Alevi-Bektaşî toplumunun bana göre kentteki yeni duruma kendisini uyarlama süreci devam etmekte olup hâlâ bir geçiş döneminin sürdüğü ifade edilebilir. Gelenekte dergâh-ocak, dede-talip ilişkilerinin yerini cemevleri düzenine bırakması, dergâh-ocak merkezli inanç aktarımının yürütülememesi, ozanlık/âşıklık geleneğinin sürdürülemezlik sanatçıların hâkim olduğu bir düzene evrilmesi gibi pek çok değişiklik söylenebilir. Alevi-Bektaşî toplumunun bir üyesi olan her "Can"ın, bu değişim sürecindeki gelişmelere ilişkin -Alevi-Bektaşî inancına mensup bir kişi olarak- gelenek temelli, olumlu-olumsuz, doğru-yanlış şeklinde değerlendirmeleri olabilir. Ancak yapılması gereken; sosyolojik bir perspektifle bu yeniden inşa süreçlerinin, başka bir deyişle ortaya konan yeni "Alevilik"lerin ortaya çıkış nedenlerinin ve olası sonuçlarının, objektif olarak ortaya konulmasıdır.

Burada geleneği reddetmeden onu güncelleyerek köklerinin üzerinde günümüz insanının da ihtiyaçlarını dikkate alan bir anlayışla hareket edilmesi yerinde olacaktır. Aksi takdirde geçmişte yaşanan Alevilikle ve onun geleneksel kurumlarıyla da bağıni koparmış -ama onun yerini de tam olarak dolduramayan- Alevi-Bektaşîleri kimlik bunalımına/karmaşasına yöneltten bir sonuç kaçınılmaz olacaktır. Şöyle ki, Alevilik-Bektaşîlik de dâhil inanç akımları kurum ve kuralları yüzyıllar içerisinde oluşmakta, toplum tarafından içselleştirilmektedir. Bu kapsamlı bir konu olmakla birlikte burada bazı yönlerinin ele alınacağını ifade etmek isterim.

Bu süreçte daha önce hiç tartışılmayan, sorgulanmayan inanç konuları tartışılmaya, hatta "Yol"un en temel şahsiyetleri (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehlibeyit) ve kurumları (dedelik, musahiplik gibi) eleştirilmeye başlanmıştır. Oysa kente göç öncesi geleneksel Aleviliğin hüküm sürdüğü zamanlarda Aleviliğin temellerini oluşturan bu tür kutsal değerlerin sorgulanması hoş karşılanması mümkün olmayan bir davranış olarak görüldü. Hiç şüphesiz kentlerde yeni sosyoekonomik şartların yanı sıra eğitim ve iletişim olanakları nedeniyle gelenekten uzaklaşma ve inançları, gelenekleri sorgulama faaliyeti 1990'larla birlikte daha da hızlanmış bulunmaktadır. Bu yıllar aynı zamanda Aleviliğe farklı tarihî ve inançsal köken arayışlarının ve tartışmalarının da yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Literatür incelendiğinde Alevilik konusunda, konuyu çalışan araştırmacıların bakış açılarına göre birbirinden çok farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Alevilikle farklı dinler ve inançlar arasında yakınlıklar kurulmaya çalışılmış, Alevilik farklı etnik kökenlerle özdeşleştirilmiş, siyasi ideolojik

kamplaşmalara malzeme yapılmaya çalışılmıştır. Bu toptancı yaklaşımlarla Aleviliği anlamak pek de mümkün görünmemektedir. Çünkü Alevilik farklı coğrafyalarda ve farklı toplumlarca kabul görmüş ve toplumların değişimine paralel olarak da kendini sürekli yeniden üreten bir inanç anlayışıdır.

Doğaldır ki farklı inançlarla, geleneklerle de çeşitli benzerliklere sahip olunabilir. Bu tür benzerlikler bugün pek çok dinî anlayış için söz konusudur. Örneğin Hristiyanlık ile Yahudilik, Yahudilikle İslam arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Ancak esas olarak bir inanç anlayışını, bu benzerliklerden çok onu farklı kılan özellikleri belirlemektedir. Aynı şekilde Aleviliği de Alevilik yapan kendine özgü yönleridir, yaşayan ve nesilden nesile aktarılan süreklilikleridir.

Aleviliği binlerce yıl öncesinden başlatmak, “İslam dışı” ve “Alisiz” saymak; etnik, siyasi veya ideolojik bir hareket olarak görmek onu açıklamak noktasında hem tepkisel hem de yetersiz kalmaktadır. Yine Aleviliği ne olduğu belirsiz bir şekilde doğa dini saymak; Luvilik, Aluvilik gibi kelime oyunları binlerce yıl öncesine götürmek, sanki başka inançlarda yaşam biçimleri yokmuş gibi, yaşam biçimi saymak şeklinde zorlama yorumlar Aleviliği yaşayan ve inananları rahatsız ettiği gibi akademik alana da bir katkı sunamamaktadır. Aleviliğin tarihini ve teolojisini yeniden inşa etme çabalarında en belirgin sorun; yaşanan ve yaşayan Alevilikten çok uzak bir tablonun ortaya çıkması, tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne ilişkin inandırıcı açıklamalar getirilememesidir. Bu nedenle de akademik alandan kendilerine yeterli destek bulamamakta, finanse ve kontrol ettikleri “inanç önderi ve araştırmacı-yazar”ları kullanmak suretiyle, “köksüz” bir Aleviliği kendi istedikleri şekilde inşa etmeye çalışmaktadırlar. Ama bunu yaparken de inançlı cemevi üyelerine de hitap edebilmek için iki ileri bir geri şeklinde ifade edilebilecek bir siyaset izlemektedirler. Şöyle ki, her ne kadar bir kesim yeni yönetici elit arasında Aleviliğin İslamla olan ilişkisi sorgulanmakta ve Alisiz Alevilik tartışmaları yürütölmekteyse de bu konunun geleneksel Aleviliğe duyarlı, inançlı tabanda karşılık bulmaması nedeniyle temkinli ve/veya zikzaklı bir tavır izlenmektedir.

Hâl böyle olunca da bu gerçeklikten uzak köken arayışları, geniş halk kitlelerinde bir karşılık bulamamakta; ancak bu arayış içinde olanlar aralarındaki yıpratıcı tartışmalarıyla farklı “Alevilik”lerin ortaya çıkmasına, -ortak talepler için bile birlikte hareket edemeyerek- Alevi kimliğinin farklı anlayışlar arasında bölünmesine neden olmaktadır.

Gerek Alevi-Bektaşiler tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları ve cemevleri gerekse başta Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı olmak üzere kamu kurumları, Alevi-Bektaşî toplumunun inançsal/kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için faaliyetlere ağırlık vermelidir. Topluma yararı olmayan boş siyasi/ideolojik tartışmalar yerine öncelikli ihtiyaçlara odaklanılmalıdır.

Geleneksel köklerinden beslenen bir anlayışla, Alevi-Bektaşî toplumunun inançsal/kültürel eğitimine ve hizmetlerine yönelik atılacak somut adımlar hem memnuniyetle karşılanacak hem de ülkemizin Alevisiyle Sünnisiyle birlik ve beraberliğine katkı sağlayacaktır.